

8. Найбільшої уваги має потребувати профілактика професійного «вигорання», оскільки близько 40,0 % досліджуваних викладачів мають певні його прояви. Також слід шукати резерви щодо індивідуального підвищення рівня професійних самоздійснення та самоефективності викладачів, позаяк у 20,0%-30,0% він є недостатнім. Спрямовані на це заходи спроможні також сприяти підвищенню у викладачів рівня професійної життєстійкості, мотивації та задоволеності своєю роботою.

СПРИЙНЯТТЯ Й ОЦІНКА ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ В ПЕРІОД ГЕРОНТОГЕНЕЗУ

М. Л. Смульсон,

дійсний член НАПН України,

доктор психологічних наук, професор,

завідувачка лабораторії сучасних інформаційних

технологій навчання,

І. Г. Коваленко-Кобилянська,

кандидат психологічних наук, провідний науковий

співробітник лабораторії сучасних інформаційних

технологій навчання,

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

У період геронтогенезу, поряд з іншими напрямками аналізу власного минулого, сучасного, майбутнього, людина похилого віку сприймає й осмислює свій життєвий шлях, аналізує особистий досвід. Роздуми над подіями минулого, їх сприйняття, осмислення й інтерпретація, а також супутні переживання, є непростими, а інколи й болючими, а вектор оцінки певною мірою впливає на загальний стан психічного і соматичного здоров'я літньої людини. Адекватний аналіз і оцінка життєвого шляху потребує серйозної інтелектуальної обробки і досить високого рівня суб'єктності, тому ми розглядаємо сприйняття власного життєвого шляху людиною як результат її суб'єктності та суб'єктивності. Можна вважати, що таке сприйняття є зовнішнім відображенням інтелектуальної діяльності і експліцитується, зокрема, за допомогою поведінки та відповідних автонаративів (оповідей людини про своє життя).

Нами показано раніше, що особистий досвід людини, який вона отримує упродовж життя, з одного боку, відображає її життєвий шлях, з іншого, проходить інтелектуальну обробку (зокрема, відображення, усвідомлення, закарбування та інтерпретацію), набуває форми ментальної (тобто розумової) моделі світу й експліцитується як автонаратив (див. більш докладно Смульсон, 2009). Ментальна модель старої людини у такому контексті розглядається як продукт роботи кристалізованого інтелекту, в якому активно

і продуктивно задіяні як когнітивні, так і метакогнітивні його компоненти, а також всі три основні функції – відображувальна, ціннісно-орієнтувальна, прогностично-перетворювальна. Наявність у людини ментальної моделі світу є принциповим доказом її дієвості та дієздатності. Провідні напрями побудови ментальної моделі світу відбивають смисл життя старої людини, просторово-часові координати ментальної моделі в старості і, нарешті, проблему значущого іншого (інших) як діалогову (децентраційну) підструктуру ментальної моделі.

В лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України проведено експериментальне дослідження особливостей інтелектуального розвитку в період геронтогенезу, серед контенту якого ми розглядали, в тому числі, сприйняття і аналіз власного життєвого шляху людьми похилого віку. Вибірка складала 257 досліджуваних віком 56-97 років, з яких 58% – жінки і 42% – чоловіки. База дослідження – пансіонат для ветеранів праці та відділення денного перебування територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів. У процесі дослідження застосовано такі методи: бібліографічний, анкетування, тестування, клінічна бесіда, феноменологічний аналіз, експертна оцінка, авторська методика актуалізації інтелектуального потенціалу людини в період геронтогенезу (Коваленко-Кобилянська, 2019). Аналіз результатів дослідження проводився відповідно до вікових періодів геронтогенезу за класифікацією ВОЗ: ранній (60-74 pp.), середній (75-90 pp.), пізній (після 90 p.).

Усіх досліджуваних ми умовно розподілили на дві групи (негативне та позитивне сприйняття й оцінка власного життєвого шляху), які, в свою чергу, складаються з певних підгруп.

1. Позитивне сприйняття:

- критичне ставлення до власного життєвого шляху з позитивною домінантою;
- міфологізація власного життєвого шляху.

2. Негативне сприйняття:

- трансляція зовнішніх чинників, які унеможливлювали реалізацію здібностей та потреб (виражений зовнішній локус контролю);
- констатація помилковості власного життєвого шляху на тлі усвідомлення реалізації здібностей та потреб.

За результатами дослідження можна констатувати, що порівняно з представниками раннього і середнього геронтогенезу, у представників пізнього періоду більший відсоток досліджуваних оцінюють власний життєвий шлях позитивно (див. табл.1).

Таблиця 1

Сприйняття й оцінка власного життєвого шляху в різні періоди
геронтогенезу

Періоди геронтогенезу	Позитивне сприйняття		Негативне сприйняття	
	Критичне ставлення з позитивною домінантою	Міфологізація власного життєвого шляху	Вирішальне значення зовнішніх чинників	Констатація помилковості власного життєвого шляху
Ранній	11%	38%	46%	5 %
Середній	14%	58%	22%	6 %
Пізній	15%	61%	19%	5 %

Підставою для зазначеного феномену може бути збільшення відсотку учасників експерименту, які відносяться до умовної підгрупи «міфологізація власного життєвого шляху». Психологічним підґрунтям такої оцінки є усвідомлення завершення життєвого шляху та об'єктивна/суб'єктивна неможливість/небажання виправити певні життєві ситуації та події, які з суб'єктивно негативним окресленням зберігаються в пам'яті досліджуваного.

Важливим компонентом позитивного або негативного сприйняття людиною власного життєвого шляху є також і зовнішня оцінка результатів її діяльності значущим соціокультурним оточенням (того, що реально існує і/або того, що існувало у попередні етапи життя людини).

Дослідження показало, що у періоди середнього і пізнього геронтогенезу у досліджуваних зазначених підгруп активізуються інтелектуальні зусилля, які спрямовані на створення позитивного сприйняття власного життєвого шляху різними методами, включаючи трансформацію (реінтерпретацію) спогадів. Досліджувані акцентували увагу на тому, що зробили «багато хорошого для людей» протягом життя. Важливо відзначити, що представниками підгрупи «критичне ставлення до власного життєвого шляху з позитивною домінантою» зовнішні, об'єктивно негативні умови, не були схарактеризовані в якості вирішального чинника. У той же час представниками підгрупи «міфологізація власного життєвого шляху» зовнішні чинники були зазначені як дуже важливі.

У тих досліджуваних віку пізнього геронтогенезу, які увійшли до умовної групи «негативне сприйняття», ми спостерігали стан екзистенційного неврозу (усвідомлення безглуздості життя, самотність суб'єктивна/об'єктивна, домінанта активності, спрямованої на підтримку соматичного здоров'я при ігноруванні інших видів діяльності, мислення стереотипами, що існують, про представників пізнього віку і т.п.) або стан психологічного анабіозу (мислення обмежене до можливого мінімуму, неможливість сформулювати навіть власні бажання, інтелектуальний розвиток не відбувається, тощо).

Існує залежність між сприйняттям власного життєвого шляху і здоровим способом життя у період геронтогенезу серед представників різних підгруп. Досліджувані, які відносяться до підгрупи «критичне ставлення до власного життєвого шляху з позитивною домінантою», незалежно від віку прагнуть до здорового способу життя, актуалізуючи всі його елементи: психологічне, інтелектуальне, соматичне, морально-етичне здоров'я. Гармонійне поєднання інтелектуального і фізичного напруження надає їм можливість до літнього віку зберігати задоволеність життям, певною мірою переборювати наявні елементи танатофобії.

У підгрупі «міфологізації свого життєвого шляху» у всіх періодах геронтогенезу відзначена домінанта фізичної активності з метою збереження здоров'я. Можна стверджувати також, що інтелектуальний розвиток в даному випадку замінено зусиллями, спрямованими на підтримку існуючого рівня власного інтелекту. У представників умовної групи «негативне сприйняття свого життєвого шляху» відзначено зниження зусиль, спрямованих на активне довголіття, або ж їх повна відсутність.

Отже, існує зв'язок між усіма видами здоров'я людини похилого віку та її оцінкою власного життєвого шляху. Психокорекційна допомога у період геронтогенезу має відповідати наявному стану його сприйняття й оцінки, орієнтуватися не тільки на вектор, але й на зміст оцінки. Адекватною основою для актуалізації інтелектуального розвитку і саморозвитку є, безумовно, критичне ставлення з позитивною домінантою, певною мірою міфологізація власного життєвого шляху. Негативне сприйняття з зовнішнім локусом контролю і визнанням помилковості життєвого шляху є більш складним підґрунтям для психологічної допомоги. Однак технології самопроекування і саморозвитку в старості все одно, як правило, зводяться до роботи з ментальною моделлю (ментальними моделями) світу, тобто спрямовані на її переструктурування і трансформацію. Це, як уже було вказано вище, перетворення за трьома основними напрямками: смисл життя, хронотоп, значущий інший або значуще соціокультурне оточення.

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ДЕПРЕСИВНОГО НАСТРОЮ У ЛІРИЦІ БАРОКО

Н. М. Урсані,
*кандидат філологічних наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса*

XVII-XVIII ст. – складний історичний період війн і повстань, очевидно, спонукав до сприйняття нестабільності життя, невпевненості у завтрашньому дні. Тому логічно, що «були популярні теми несталості і швидкоплинності земного буття, мирських зваб, неминучості і нежданності смерті, рівності усіх